

**Avoim Eettinen Foorumi, Joensuu
Ma 23.2.2015 (klo 15.30-17)**

Lääketieteen historiasta toivoa tulevaisuuteen

Heikki S. Vuorinen

ma. yliopistonlehtori, LKT, lääketieteen historian dosentti

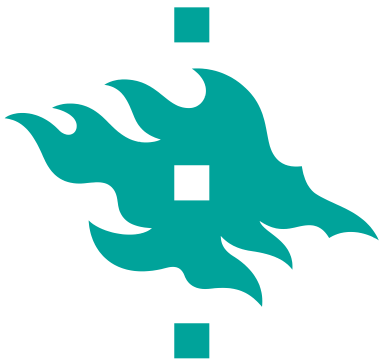
[heikki.vuorinen\(at\)helsinki.fi](mailto:heikki.vuorinen(at)helsinki.fi)

Luennon rakenne

- Prologi: inho
- Antiikin lääketieteen etiikka
- Teollistunut maailma: degeneraation pelko
- Teollistunut maailma: lääketieteen etiikka
- Epilogi: inho ja etiikka

Prologi: inho

- Inho, vastenmielisyys:
  - Evoluution mukana kehittynyt tunne, joka liittyy saastan ja lian välttämiseen ja tuolisääntymisedun.
  - Saastaan kohdistuneen vastenmielisyyden seurauksena paitsi saastan välttäminen myös puhdistautuminen ja puhtauden kokeminen hyvänä asiana.

Prologi: Inho

- **Kulttuurievoluutio:**
  - Inhoreaktio johtaa ihmisen kaltaisella sosiaalisella olennolla ulkoiselta olemukseltaan tai käyttäytymiseltään muista poikkeavien yhteisön jäsenten välttämiseen.

Prologi: Inho

- Esimerkki siitä, kuinka ihon eritteet ja poikkeavuudet ovat anomalian, epäpuhtauden merkki ja vältettävää, sisältyy Vanhan Testamentin Kolmanteen Mooseksen kirjaan:
  - ”*Spitaalitautia sairastavan tulee käyttää repaleisia vaatteita, pitää hiuksensa hajallaan ja kasvojensa alaosa peitettynä sekä huutaa: ’Saastainen, saastainen!’ Niin kauan kuin hän potee tautiaan, hän pysyy saastaisena. Hänen on asuttava erillään leirin ulkopuolella.*” Raamatun uuden suomennoksen mukaan

Klassinen Kreikka, *ιατρος*

- Monenlaiset parantajat kilpailivat parannettavista.
- Lääkäri, *ιατρος*, kreikkalainen mies, ei käyttänyt magiaa, irtautui uskonnollisista rituaaleista.
- Lääkärit ***kirjasivat*** parantamisensa perustuvan ***loogiseen, rationaaliseen*** ajatteluun ja selkeisiin ***eettisiin*** periaatteisiin.

→ **KILPAILUETU**

Klassinen Kreikka, *ιατρος*

- Lääkärintoimi ”ammatillistui” 400-luvulla eaa.
- → erityinen taito (*τέχνη*)
- → erityinen koulutus, jonka merkitystä lääketieteelle (*ιατρική*) korostetaan hippokraattisissa kirjoituksissa, kuten *Taidosta* (*ΠΕΡΙ ΤΕΧΝΗΣ*, 425–400 eaa.) ja *Laki* (*ΝΟΜΟΣ*, ei ennen 300-lukua eaa.).
- Rationaalinen ammatinharjoittaminen ei ristiriidassa uskonnon harjoittamisen kanssa.
- Maallisilla lääkäreillä ja Asklepioksen tempeleillä jonkinlaisia yhteyksiä, Asklepios lääkäreiden suojelija.

Antiikin lääketiede: etiikka

- Eettisten periaatteiden kirjaaminen antiikin tärkeä/tärkein anti myöhemmälle lääkärin ammatin harjoittamiselle.
- Lisäsi potilaiden luottamusta ja antiikin lääkäreille kilpailuetu.
- Hippokraattiset kirjoitukset, useita lääkärin käyttäytymistä ohjaavia teoksia:
  - **"Vala"** (ΟΡΚΟΣ, 400 tai 300 -luku eaa.)
  - **"Laki"** (ΝΟΜΟΣ, ei ennen 300-lukua eaa.)
  - **"Lääkäristä"** (ΠΕΡΙ ΙΗΤΡΟΥ, 350–300 eaa. tai myöhempi)
  - **"Ohjeet"** (ΠΑΡΑΓΓΕΛΙΑΙ, "myöhäinen", joko Hellenistinen tai Rooman vallan aikainen.)
  - **"Säädylisyydestä"** (ΠΕΡΙ ΕΥΣΧΗΜΟΣΥΝΗΣ, 1. tai 2. vuosisata jaa.)

Antiikin lääketiede: etiikka

- "*Enkä tule antamaan naiselle sikiötä tuhoavia aineita*". Vala.
- Antiikin lääkärit tekivät abortteja ja tunsivat monia abortin aiheuttavia kasveja.
- Soranos (100-luvun alkupuoli jaa.): lääkäreitä, jotka Hippokratekseen vedoten eivät tee abortteja, ja niitä, jotka tekevät abortteja tarkoin määrätyillä indikaatioilla, jos raskaudesta vaara naisen terveydelle. (Soranos, I,xix,60.)

Antiikin lääketiede: etiikka

- *"En tule antamaan kenellekään kuolettavaa myrkkyä, vaikka minulta sellaista pyydettäisiin, enkä neuvoa sellaisen valmistamiseen". Vala.*
- Eutanasiaa harjoitettiin ja itsemurha hyväksyttiin ratkaisuksi esimerkiksi parantumattomaan vaikeaan sairauteen.
- Pyrkivätkö lääkärit sanoutumaan irti epäilyksistä osallisuudesta murhiin?

Antiikin lääketiede: etiikka

"En tule leikkaamaan veitsellä, en edes rakkokivistä kärsiviä, vaan luovutan sen tehtävän niille, jotka sellaista tointa harjoittavat." Vala.

- Useissa hippokraattisissa kirjoituksissa käsitellään kirurgiaa.
- Galenos (2. vuosisata jaa.) katsoi, että lääketiede muodosti kiinteän yhteyden kirurgian ja farmakologian kanssa. Myös Efesoksen "lääkärikisat" todistavat näiden kolmen alueen kuuluneen lääkärin toimenkuvaan.
- Antiikin ajalta säilynyt runsaasti kirurgista välineistöä.

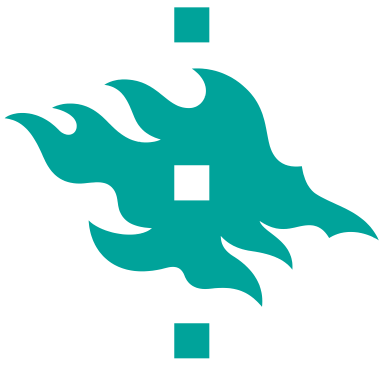

Antiikin lääketiede: etiikka

- Ystävällisyys, itsehillintä, oikeudenmukaisuus ja luottamuksellisuus
- Lääkäreihin kohdistui odotuksia lähimmäisenrakkaudesta potilastaan kohtaan ja ensisijaisesti parantamaan tämän eikä etsimään taloudellista hyötyä.

Antiikin lääketiede: etiikka

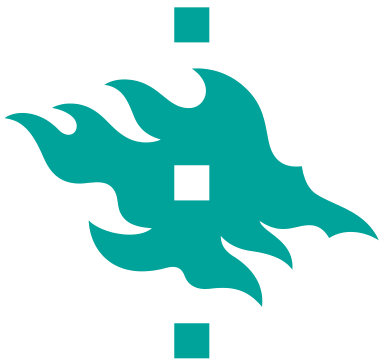
- *“Lääkintätaidon päämäärä on terveys ja laivanrakennuksen päämäärä on alus, sodanjohtotaidon päämäärä on voitto ja taloudenhoidon rikkaus” (Aristoteles. Nikomakhoksen etiikka I.1. ja sama ajatus Poliitiikka I.9. ym.)*

Antiikin lääketiede: etiikka

- Kollegiaalisuus:
  - “ ... pätevä henkilö arvioimaan tietyn lääkinnällisen toimenpiteen asianmukaisuutta näyttää olevan juuri se, joka pystyy hoitamaan ja tekemään terveeksi jostakin sairaudesta kärsivän, siis lääkäri. ... Kuten lääkärin tulee tehdä tiliä toimistaan lääkärien joukossa, ... ”
Aristoteles (384 – 322 eaa.) *Politiikka* III.11.

Teollistunut maailma: degeneraation pelko

- 1850-luvulla ranskalainen ”psykiatri” Benedict Augustin Morel (1809–1873):
  - Perinnöllinen ja kasautuva degeneraatio sen kohdanneen suvun kohtalo.
  - Näkyi ulospäin poikkeavana henkisenä tilana tai sairaalloisena fyysisenä olemuksena, stigmana.
- 1870-luvulla italialainen Cesare Lombroso (1836–1909):
  - Taipumus rikollisuuteen synnynnäistä ja perinnöllistä
  - Rikollinen luonne havaitaan ulkonäöstä ja käytöksestä.

Teollistunut maailma: degeneraation pelko

- Degeneroituneet yhteiskunnan taloudellinen taakka.
- Degeneraation käsite sopivan hämärä, jolloin muuten vaikeasti selitettävä tai selittämätön ilmiö voitiin tulkita johtuvaksi degeneraatiosta.
- Degeneraatio uhka kansalle, rodulle ja koko sivistyneelle maailmalle.
- Lopputuloksena ihmiskunnan vajoaminen barbariaan.

Teollistunut maailma: degeneraation pelko

- Degeneroituneiden piiriin yhä suurempi joukko ihmisiä: alkoholistit, rikolliset, psyykkisesti sairaat, prostituoidut, seksuaalisesti poikkeavat, henkisesti jälkeen jääneet, epileptikot, syntymästään vammaiset ja kerjäläiset.

Teollistunut maailma: degeneraation pelko

- Degeneraation torjumiseksi 1800-luvun lopussa rotuhygienia eli eugeniikka (Sir Francis Galton, 1822-1911):
  - Negatiivinen rotuhygienia, eli degeneroituneiden (turmeltunutta perintöainesta kantavien) lisääntymisen rajoittaminen tai estäminen.
  - Positiivinen rotuhygienia, eli kelvollisen perintöaineksen kantajien lisääntymisen kannustaminen.

Teollistunut maailma: Negatiivinen rotuhygienia

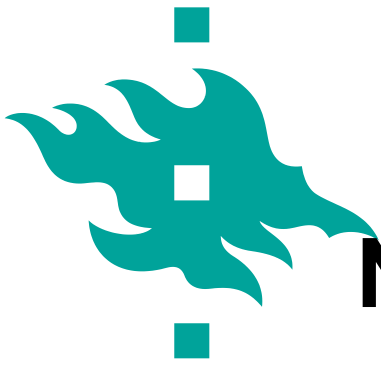
- USA:n maahanmuuttolaki 1924.
- ”Degeneroituneiden” pakkosterilointi: Indiana (USA) 1907, Tanska 1929, Norja 1934 ja Ruotsi 1935.
- Suomi:
  - Sterilointikomitean mietintö 1926
  - Vuoden 1935 laki mahdollisti vajaamielisten ja melisairaiden pakkosteriloinnin tietyin perustein ilman heidän omaa suostumustaan.
  - 1970 jälkeen sterilointi mahdollista asianomaisen pyynnöstä, tai hänen laillisen edustajansa hakemuksesta, jos henkilö sairauden vuoksi pysyvästi kykenemätön ymmärtämään steriloimisen merkityksen.

Teollistunut maailma: Negatiivinen rotuhygienia, Saksa

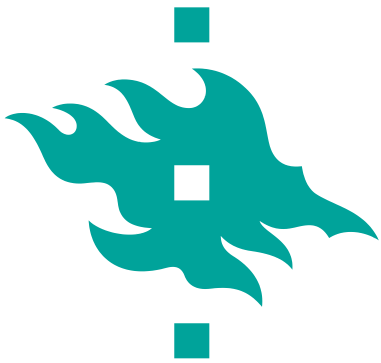
- Kansallissosialistien rotuhygieeniset ajatukset aikakauden lääketieteen mukaisia ja monet lääkärit osallistuivat niiden kehittämiseen ja käytäntöön soveltamiseen.
- Pakkosterilointi (myös pakkoabortti) alkoi 1933 ja koski aina vain laajempia väestöryhmiä:
  - Heikkolahjaiset, perinnöllisesti mielisairaas, epileptikot, perinnöllisten sairauksien kantajat, pitkälle alkoholisoituneet, eri tavoin epäsosiaalisiksi katsotut (kerjäläiset, romanit, ”työtävieroksuvat”, juopot, prostituoidut, mielisairaas jne.)

Teollistunut maailma: Negatiivinen rotuhygienia, Saksa

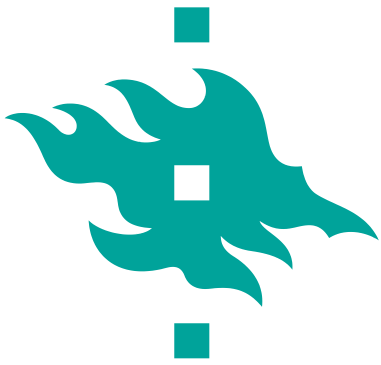
- Aluksi kehitysvammaisten, mutta myöhemmin muidenkin vammaisten lasten tappaminen vuodesta 1939 lähtien.
- 1.9.1939 aloitettiin niiden ihmisten tuhoaminen ”joita säilytettiin mielisairaaloissa ja vastaavissa laitoksissa ja joista ei ollut valtakunnalle mitään hyötyä”.
- Juutalaisia, romaneja ja muita alempiarvoisiksi katsottuja ihmisiä alistettiin epäinhimillisiin lääketieteellisiin kokeisiin ja murhattiin joukoittain toisen maailmansodan aikana.

Teollistunut maailma: Lääketieteen etiikka

- Natsilääkäreiden sodan aikana suorittamat epäinhimilliset ihmiskokeet saivat Nürnbergin oikeudenkäynneissä 1947 tuomion ja luotiin ihmiskokeita säätelevä kansainvälinen säännöstö.

Teollistunut maailma: Lääketieteen etiikka

- YK: 1948 Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus
- Muut YK:n toimet (mm. Lapsen oikeuksien julistus v. 1959)
- Maailman Lääkäriliiton ja Maailman Psykiatriyhdistyksen suositukset ja ohjeet, jotka kieltävät mm. lääkärien osallistumisen kidutukseen.

Teollistunut maailma: Lääketieteen etiikka

- 1932 aloitettiin Alabaman Tuskegeessa noin 400 afroamerikkalaisen seurantatutkimus hoitamattoman kupan taudinkulun selvittämiseksi.
- Tutkimusta jatkettiin vuoteen 1972 asti vaikka 1943 osoitettu penisilliinin tehoavan kuppaan ja vuosista 1946/1947 penisilliiniä yleisesti saatavilla.

Teollistunut maailma: Lääketieteen etiikka

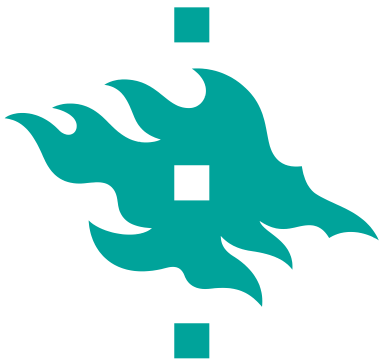
- Vuonna 1949 Egas Moniz sai Nobel palkinnon aivoihin kohdistetusta leikkauksesta, lobotomiasta, jolla pyrittiin vaikuttamaan ”vaikeahoitoisten” lähinnä psykiatrisiksi luokiteltujen potilaiden käyttäytymiseen.
- Lobotomioita jatkettiin eri puolilla maailmaa vielä vuosia sen jälkeen kun operaatioon kohdistettu voimakasta kritiikkiä.

Teollistunut maailma: Lääketieteen etiikka

- Tuskegeen esimerkissä tutkittiin tautia, jonka koettiin uhkaavan tavallisen normaalin ihmisen hyvinvointia ja tutkimus toteutettiin ryhmässä, jota yhteisössä pidettiin vähempiarvoisena.
- Lobotomialla pyrittiin ratkaisemaan yhteiskunnan normaalin toiminnan kannalta hankalaa käyttäytymistä.
- Kyse marginalisoiduista ryhmistä, joiden kohdalla voitiin hyväksyä alun perin lääketieteellisesti perusteltu toiminta, joka valtaväestössä ei hyväksyttävää.

Teollistunut maailma: Lääketieteen etiikka

- Tieteen ja teknologian kehittyminen II maailmansodan jälkeen:
  - **Negatiivisen rotuhygienian** mahdollisuudet laajenevat, kun geneettisesti ei toivottavien sikiöiden tunnistaminen ja abortointi entistä helpompaa.
  - **Positiivisen rotuhygienian** mahdollisuudet paranevat, kun virheellisten geenien korjaaminen mahdollistuu, mikä luo toivoa muuten vammaisena syntyvälle lapselle ja hänen vanhemmilleen.

Teollistunut maailma: Lääketieteen etiikka

- ”Uusi uljas ihminen” realisoitumassa.
- Korostaa eettisten pohdintojen merkitystä lääketieteessä ja terveydenhuollossa.

Epilogi: Inho ja etiikka

- Sen **tiedostaminen**, että käyttäytymistämme ohjaa herkästi inho likaa – saastaa – kohtaan, jonka siirrämme koskemaan poikkeavia ihmisryhmiä, on **edellytys** sille, että voimme välttää vallitsevasta normaaliuden käsitteestä poikkeavien syrjinnän ja muun epäinhimillisen kohtelun.